

TÜRKİYE’NİN PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİ TECRÜBESİNE KISA BİR BAKIŞ

Hakan ÖZDEMİR¹

Geliş: 04.05.2020 / Kabul: 11.08.2020

DOI: 10.29029/busbed.731958

Öz

Bu çalışmada; parlamenter hükümet sistemi hakkında kısa bilgi verilerek, Türkiye'nin parlamenter hükümet sistemi tecrübesinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu amaçla sürdürülen çalışmada, öncelikle parlamenter hükümet sistemine ilişkin genel bir kavramsal çerçeve çizilmiştir. Bu bağlamda parlamenter hükümet sisteminin anlamı, tarihi geçmişi, dayandığı ortak özellikleri, üstünlükleri ve zayıf yönleri ele alınmıştır. Daha sonra da Türkiye’de parlamenter hükümet sisteminin tarihçesine değinilmiştir. Söz konusu husus, Türkiye’de yürürlükte olan anayasalar üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda ilk yazılı Türk Anayasası olan 1876 Anayasası’ndan hâlihazırda yürürlükte olan 1982 Anayasası dönemine kadar işletilen hükümet sistemleri incelenmiştir. Bahsi geçen hükümet sistemleri; tarihî arka planları, anayasal kurumları, işleyişi ve sorunları açısından irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Başkanlı Parlamenter Sistem, Parlamenter Hükümet Sistemi, Türkiye, Yürütme.

A BRIEF LOOK AT TURKEY’S PARLIAMENTARY GOVERNMENT SYSTEM EXPERIENCE

Abstract

In the present study, the purpose was to determine Turkey’s Parliamentary Government System experience by providing brief information on the Parliamentary Government System. For this purpose, firstly a general conceptual framework was drawn about the parliamentary system of government. In this

¹ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, hakan.ozdemir@inonu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8973-1608>.

context, the meaning of the Parliamentary Government System, its historical background, its common characteristics, advantages and weaknesses were discussed. Then, the history of the Parliamentary Government System in Turkey was explained. This issue was examined with the constitutions in force in Turkey. In this respect, the Government Systems used from the 1876 Constitution, the first written Turkish Constitution, until the period of the 1982 Constitution, which is already in force, were examined. These government systems were examined in terms of historical backgrounds, constitutional institutions, functioning and problems.

Keywords: *Constitution, Presidential Parliamentary System, Parliamentary System, Turkey, Executive.*

Giriş

Tarihi 18. yüzyıla kadar uzanan, muteber ve yaygın bir hükümet sistemi olan parlamenter hükümet sistemi; önemli denge ve denetleme mekanizmalarını içeren, esnek, seçmen tercihlerinin kısa sürede tecellisine olanak sağlayan, kutuplaşmaya mahal vermeyen, devlet başkanına arabuluculuk rolü yükleyen işlevsel niteliklere haizdir. Türkiye’de yüzyılı aşkın bir geçmişi bulunan parlamenter sistem, ilk yazılı Türk anayasası olan 1876 Kanuni Esasi (1876 Anayasası)’den hâlihazırda yürürlükteki 1982 Anayasası’na değin farklı şekillerde uygulama alanı bulmuştur. Elbette ki, kimi zaman hızlı ve etkin bir yürütmeden uzaklaşıldığı, istikrarsız veya zayıf hükümetlerden kaynaklı sorunların yaşandığı bilinmektedir. Ancak yaşanan bu sorunlara dönük çözüm yollarının, yine parlamenter sistemde gizli olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu bağlamda gelişkin Batı demokrasilerinde başarılı bir şekilde tatbik edilen “rasyonelleştirilmiş parlamentarizm” uygulamalarına gidilerek, yürütmede yetki-sorumluluk dengesi gözden geçirilerek, temel erkler arasındaki fren ve denge mekanizmalarını güçlendiren düzenlemelere yer vererek sistemin noksanlıklarının giderilmesinde yarar vardır.

Bu çalışmanın başlıca amacı; parlamenter hükümet sisteminin temel niteliklerini teorik açıdan açıklayarak, Türkiye’nin parlamenter hükümet sistemi tecrübesini ortaya koymaktır. Bu amaçla sürdürülen çalışmada, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma şu şekilde organize edilmiştir: Takip eden bölümde parlamenter hükümet sistemi hakkında bilgi verilecektir. Bu bölümde, parlamenter sistemin tanımı, tarihi, sınıflandırılması, ortak özellikleri, güçlü ve zayıf yanları ele alınacaktır. İkinci bölümde, Türkiye’de parlamenter hükümet sisteminin tarihine değinilecektir. Bu bağlamda Türkiye’nin parlamenter sistem tecrübesi; yürürlükteki anayasalar üzerinden, siyasi, tarihsel

ve toplumsal gelişmeler ışığında ortaya konmaya çalışılacak ve çalışma sonuç kısmıyla tamamlanacaktır.

1. Parlamenter Hükümet Sistemi Hakkında

Parlamenter hükümet sistemi, kısaca “yürütme erkinin yasama erkinden kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi tipi” (Epstein, 1968: 419; aktaran: Lijphart, 1996: 66) olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle parlamenter sistem, hükümetin parlamento içinden ve parlamentoda bulunan milletvekillerinin çoğunluğunun oylarıyla seçildiği ve onların güvenini sağladığı sürece yönetimde kalabildiği hükümet sistemidir (Arslan, 2015: 36).

En çok yaygınlık ve süreklilik gösteren hükümet sistemi olarak nitelendirilen (Gülsoy, 2013: 259) parlamenter sistem, hayli uzun sayılabilecek bir gelişme neticesinde, 18. yüzyılın ortalarında Birleşik Krallık'ta ortaya çıkmıştır (Teziç, 2009: 420). 19. yüzyılın başında Fransa'da ve 19. yüzyıl boyunca Avrupa monarşilerinde uygulanmıştır. 20. yüzyılda totaliter ve otoriter rejimler karşısında parlamenter sistemin zaferinden bahsedilebilir. Aynı şekilde İngiliz Milletler Topluluğu'nda, İsveç ve Norveç gibi Kuzey Avrupa monarşilerinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya, İtalya, Almanya, Portekiz ve İspanya gibi birçok ülkede uygulama alanı bulan (Kaboğlu, 2012: 165) parlamenter sistemlerin işletilmesinde, güçler arası ayrılık ya da kaynaşma farklı şekillerde cereyan etmektedir. Farklı siyasi kültürler, farklı parti ve seçim sistemleri, parlamenter sistemlerde çeşitliliğe yol açabilmektedir (Ayan Musil, 2015: 194). Bu çeşitlilikten dolayı parlamentarizmin tek bir şeyi ifade etmediğini belirten Sartori (1997: 137-138), parlamenter sistemleri şu üç türe ayırmaktadır: Hükümetin parlamento üzerindeki hâkimiyetinin yüksek olduğu başbakanlık ya da kabine sistemi denilen İngiliz tipi parlamentarizm, idareyi hemen hemen olanaksız kılan Fransız tipi (III. ve IV. Cumhuriyet dönemi) meclis hükümeti ve orta bir yol olarak parti denetimindeki parlamentarizm. Bu türlerden İngiliz tipi parlamenter sistemlerde güçlü ve istikrarlı hükümetlerin bulunmasına rağmen, meclis hükümeti tipi parlamenter sistemlerde zayıf ve istikrarsız hükümetlere rastlanmaktadır. Bu nedenle bazı parlamenter sistemlerde hükümete istikrar ve güç kazandırmak amacıyla kimi usuller türetilmiştir. Bu usulleri ihtiva eden parlamenter sistemler ise, rasyonelleştirilmiş parlamentarizm olarak adlandırılmaktadır (Gözler, 2010b: 621). Parlamenter sistemler; rasyonelleştirilmiş parlamentarizmin yanı sıra, tarihî gelişim süreci içerisinde aldığı şekiller açısından ikici ve tekçi parlamentarizm; yasama ve yürütme erkleri arasındaki ilişki açısından klasik ve Westminster tipi parlamentarizm; parlamentodaki sandalyelerin iyeliği açısından çoğunluk ve azınlık

parlamentarizmi (Hekimoğlu, 2009: 127-130); devlet başkanının işbaşına gelme usulüne göre meşruti monarşili ve cumhuriyetli parlamentarizm (Buran, 2009: 81) gibi farklı sınıflandırmalara da tabi tutulmaktadır.

Aralarındaki bu çeşitliliğe rağmen, parlamenter sistemlerin dayandığı birtakım ortak özelliklerin bulunduğu yolunda literatürde oyaşmaya varılmaktadır. Bu özelliklerden ilk akla geleni, yürütme organının devlet başkanı (cumhurbaşkanı/kral) ve bakanlar kurulu şeklinde iki başlı bir yapıdan müteşekkil oluşudur. Bunlardan devlet başkanı, yürütmenin sorumsuz ve tarafsız; bakanlar kurulu ise, parlamentoya karşı sorumlu olan tarafını teşkil etmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da devlet başkanının yetkilerinin çoğunu ilgili bakan veya başbakanın veya her ikisinin ortak imzasıyla kullanması şartına bağlanmaktadır (Yüzbaşıoğlu, 2007: 28-29). “Karşı imza” olarak adlandırılan bu kuralla devlet başkanının işleminden kaynaklanabilecek siyasi, cezai ya da hukuki sorumluluk, ilgili bakan ya da başbakana yüklenmektedir (Gözler, 2001: 235). Bu da devlet başkanının arabulucu ve uzlaştırıcı rolünü daha iyi yerine getirmesine katkı sağlamaktadır. Bu açıdan parlamenter sistemin mantığı gereği tarafsız bir makam olması gereken devlet başkanının günlük politikanın dışında kalması olanaklı hale gelmektedir (Turhan, 1989: 52). Devlet başkanına sorumsuz ve tarafsız bir statü atfedilen bu sistemde, kabine üyelerinin parlamentoya karşı kolektif sorumluluğunun bulunması, kabineyi birlik halinde ve dayanışma içinde çalışmaya zorlamaktadır. Kabine üyeleri arasındaki birlik ve eşgüdümü ise, başbakan sağlamaktadır. Bu yüzden her ne şekilde olursa olsun başbakanın çekilmesi, hükümetin düşmesine sebep olmaktadır (Karatepe, 2013: 231). Parlamenter sistemlerle ilgili olarak yürütmenin yapı ve işleyişine hâkim olan bu özelliklerin yanında, yasama ile yürütme arasında işbirliği ve karşılıklı etkileme mekanizmalarına dayanan ilişki biçiminden de bahsedilmesinde yarar vardır. Parlamenter sistemlerde yasama yürütmeyi; soru, gensoru, meclis araştırması, meclis soruşturması ve genel görüşme gibi yollarla denetlemekte ve gözetim altında bulundurmaktadır. Parlamentonun güvensizlik oyu vererek hükümeti düşürebildiği bu sistemde, yürütmenin de parlamentoyu feshetme olanağı bulunmaktadır (Gözübüyük, 2003: 30). Söz konusu yetkinin devlet başkanınca kullanılması, her ne kadar birtakım şartlara bağlı olsa da, yasama karşısında yürütmeyi dengeleyen bir mekanizma olarak kabul edilmektedir (Gönenç, 2013: 272).

Parlamenter sistemin önemli denge ve denetleme mekanizmalarından olan fesih ve güvensizlik oyu gibi vasıtalar, aynı zamanda sistemde yaşanacak tıkanıklıkların çözüm yolunu da teşkil etmektedir. Çünkü parlamenter sistemde yasama ile yürütme arasında bir krizin hâsıl olması durumunda, bu krizin söz

konusu vasıtalarla çözülmesi olanaklıdır. Fesih kararının akabinde gidilen seçimlerde parlamento ile hükümet arasındaki uyuşmazlık, halk tarafından çözülmektedir (Gözler, 2010a: 105). Ayrıca parlamenter sistemlerde kötü yönetim sergilediğine kanaat getirilen başbakan ya kendi partisi içinden ya da parlamentodan gelen tepkilerle görevini yitirmekte ya da erken seçime mecbur bırakılmaktadır. Bu yolla gidilen seçimlerde başbakanın partisinin seçimi kaybetmesi durumunda, kötü yönetime son verilmektedir. Bu şekilde daha esnek ve seçmenlerin tepkilerine daha kolay adapte olabilen bir rejimin uygulanması olanaklı hale gelmektedir (Kalaycıoğlu, 2005: 23). Yürütmenin yasama içinden çıktığı ve yasamanın her zaman yürütmenin yapısını değiştirebilecek vasıtalara sahip olduğu parlamenter sistemde, seçimlerde kazananların her şeyi kazandığı ya da kaybedenlerin her şeyi kaybettiği söylenemez. Diğer yandan seçimlerde muhalefette kalanlar bir sonraki seçimlere kadar inzivaya çekilmemekte, aksine bu süreçte muhalefet işlevini yüklenerek demokrasinin sürekli işlemesine aracılık etmektedirler. Sıralanan bu özellikler de parlamenter sistemin kutuplaşmaya mahal vermediğini göstermektedir (Efe vd., 2015: 157). Son olarak parlamenter sistemde tarafsız ve sorumsuz konumda bulunan devlet başkanının, parlamento ile hükümet arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda bir arabulucu rolü üstlenebileceğinin belirtilmesinde yarar vardır (Yazıcı, 2005: 132).

Sıralanan bu üstünlükleri haiz olan parlamenter sistem, demokrasi ve istikrar dengesi açısından birtakım sorunları ihtiva etmektedir. İstikrarın zayıflaması ve karar alma süreçlerinin yavaşlaması, bunların başında gelmektedir (Beriş, 2015: 97). Özellikle parlamento çoğunluğunun tek parti tarafından sağlanamaması üzerine başvuru koalisyona girişimlerinde, hem hükümetin kuruluş sürecinde, hem de icra aşamasında birçok sorun, gerginlik ve anlaşmazlık yaşanabilmektedir. Koalisyon ortakları arasında çıkabilecek tartışma ve sürtüşmeler, sosyal, siyasal ve iktisadi krizlere yol açabileceği gibi; koalisyon dönemlerinde hükümetlerin sık sık değişmesi, detaylı ve uzun ömürlü plan ve projelerin tatbikini, yatırımcı ve yurttaşların öngörüsünü olanaksız hale getirmektedir (Aktaş, 2016: 219). Ayrıca koalisyon ortaklarının kendi aralarında anlaşmaları ihtiyacı ve bu ihtiyaçtan kaynaklanan zorluklar, hükümetlerin hızlı karar alamamasına da neden olmaktadır. Hükümetlerin neredeyse hiçbir şey yapmayarak miadını doldurmaya çalıştıkları koalisyon hükümetlerinde halk, işlerin aksamasından dolayı kimden hesap soracağını da bilmemektedir. Başka bir ifadeyle hesap sorulabilirlik ve önceden belirlenebilirlik açısından zayıf olan parlamenter sistemde (Yüksel, 2013: 44), hükümetin her durumda parlamento çoğunluğunu dikkate alma zarureti, iki başlı yürütme yapısı içinde devlet başkanıyla kabine arasında yaşanabilecek çatışmalar ve kolektif niteliği haiz

hükümet içerisinde doğabilecek görüş ayrılıkları, zayıf ve etkinliği düşük hükümetlere yol açabilmektedir (Gözler, 2010b: 617-618). Bununla birlikte tek bir partinin parlamentoda büyük bir çoğunluğa erişmesi durumunda, kabine şefi olan başbakanın karar alma sürecinde tam anlamıyla kontrol sahibi olması ve bununla ilişkili olarak yasama ile yürütme arasında denge ve denetleme mekanizmalarının işlevsizleşmesi gibi sonuçlar doğabilmektedir (Elgie, 2018: 25).

Son olarak halkın hükümeti doğrudan doğruya saptayamadığı, hesap sorulabilirlik (Gözler, 2010a: 107) ve önceden belirlenebilirlik açısından düşük bir değere sahip olan parlamenter sistemde; seçmen partinin başbakan olarak kimi desteklediğini bilmediği gibi, parlamento çoğunluğunun tek parti tarafından sağlanamaması halinde hangi partilerin koalisyon hükümeti kuracağını önceden kestirememektedir (Uluşahin, 1999: 156-157). Bu yüzden de demokratik açıdan düşük nitelikli bir rejime kapı aralanabilmektedir (Gözler, 2010b: 611). Ancak buna rağmen parlamenter sistemin dezavantajlarını gidermek maksadıyla önlemler almaya dayalı olarak geliştirilen “rasyonelleştirilmiş parlamentarizm” uygulamaları yoluyla sıralanan bu eksikler, büyük ölçüde bertaraf edilebilmektedir. Ayrıca sıralanan bu dezavantajlar arasında özellikle koalisyon hükümetlerinin çok da kaçınılması gereken bir durum olmadığı, Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerin hükümet tecrübelerine bakarak anlaşılabilir. Çünkü AB üyesi olan ve parlamenter sistemle yönetilen 24 ülkeden 21'inin koalisyonlarla yönetildiği, dünyada parlamenter sistemi benimseyen ülkelerde de benzer bir durumun söz konusu olduğu bilinmektedir. Artık parlamenter sistemlerde tek parti hükümetlerinin istisnai, koalisyonların ise, yaygın olduğu kabul edilmektedir (Korkmaz, 2016: 50).

2. Türkiye'nin Parlamenter Hükümet Sistemi Tecrübesi Üzerine

2.1. 1876 Anayasası'ndan 1982 Anayasası Dönemine Kadar Türkiye'nin Hükümet Sistemi Tecrübesi Üzerine

Tarihî geçmişi Osmanlı Devleti'ne kadar uzanan Türk siyasal hayatında, 1876 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte parlamenter sistem geleneği de yerleşmeye başlamıştır. Kurtuluş Savaşı koşullarında uygulanan 1921 Anayasası'nın yürürlükte kaldığı kısa dönem (1921-1924) istisna tutulduğunda, Türkiye'de parlamenter sistemin yüzyılı aşkın bir geçmişinin bulunduğu söylenebilir (Yazıcı, 2017: 113). Elbette bu süre zarfında yürürlükte olan anayasaların kurdukları parlamenter rejimler arasında da birtakım farklılıklar bulunmaktadır (Üskül, 2007: 13). Bu farklılıkların ardında söz konusu anayasaların hazırlık aşamalarında hep bir önceki döneme tepki niteliklerinin ağır

basmasının yattığı söylenebilir. Kuşkusuz Kurtuluş Savaşı öncesindeki Osmanlı yönetim şekli ve uygulamaları Teşkilatı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası)'na ve 1924 Anayasası'na, 1950-60 dönemindeki olumsuz siyasi gelişmeler 1961 Anayasasına, 1970-80 dönemindeki toplumsal bölünmüşlük ve bunun neticesinde cereyan eden ideolojik kutuplaşmanın getirdiği çatışmalar 1982 Anayasasına sirayet etmiştir. Bu bağlamda 1921 ve 1924 Anayasalarında yeni bir yönetim modelinin inşasının öngörüldüğü; 1961 ve 1982 Anayasalarında ise, bir önceki dönemde yaşanan olumsuzlukların tekrarını önlemeye dönük bir çabanın gizlendiği görülmektedir (Arslan, 2004: 119-120).

Sıralanan bu anayasalardan 1921 Anayasası ile meclis hükümeti sistemi tercih edilmiştir. 1924 Anayasası ile de parlamenter sistem ve meclis hükümeti sistemi karması olan bir sisteme geçilmiş olup, takip eden 1961 Anayasası'nda saf parlamenter sisteme ulaşılmıştır. Anayasada 1971 ve 1973 yıllarında yürütmenin lehine yapılan değişikliklerle saf parlamenter sistemden uzaklaşmalar başlamış ve güçlü bir yürütmeyi öngören 1982 Anayasası ile bu sistemden ciddi sapmalar olmuştur. Rasyonelleştirilmiş parlamentarizm olarak da nitelenen bu sapmalar, 2007 Anayasa değişikliğiyle doruğa çıkmıştır (Kılınç, 2016: 501). 2007 Anayasa değişikliğine kadar Türkiye'nin parlamenter sistem tecrübesinin özetlendiği bu girizgâhtan sonra, 1876 Anayasası'ndan günümüze kadar yürürlükte olan anayasalar üzerinden konunun sürdürülmesinde yarar vardır.

İlk yazılı Türk Anayasası olan 1876 Anayasası ile Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet idaresi tesis edilmeye çalışılmıştır. Geleneksel hükümdarlık dönemini şeklen de olsa sonlandıran 1876 Anayasası ile halkın seçtiği temsilcilerden oluşan bir parlamentonun padişaha hasredilen yasama yetkisine katılması öngörülmekteydi. Anayasaya göre Meclisi Umumi adlı parlamento, Heyeti Mebusan ve Heyeti Ayan olmak üzere çift kanatlı bir yapıdan müteşekkildir. Mebusların halk tarafından seçilmesini, Ayanların da padişah tarafından atanmasını öngören Anayasa, padişahın geleneksel yasama ve yürütme yetkilerinde belirgin bir sınırlamaya gitmemektedir (Karatepe, 2016: 20). Meclisi Umumi'nin yetkilerini oldukça dar tutan Anayasaya göre yasa teklif etme hakkı, bakanlar kuruluna tanınmaktadır. Ancak milletvekillerince sunulan yasa teklifi, padişahın iznine bağlı kılınmaktadır. Ayrıca padişaha yasaları veto etme ve parlamentoyu feshetme yetkisi de hasredilmektedir (Atar, 2005: 21). Kısaca Anayasayla mutlak monarşinin geleneksel hakları, meşrutî monarşi görüntüsü altında anayasal bir güvenceye kavuşturulmaktaydı. Bir anayasal sistemin ilke olarak siyasi iktidarın yetkilerini kısıtlamak ve belirlemek gibi bir sonucu doğurması gerekirken, burada karşıt bir durumla karşılaşılmaktadır. Anayasa hukuku açısından bakıldığında da Sultan Abdülhamid'in anayasal bir istibdat

idaresi tesis edebilmesi için bütün hukuki altyapının hazırlanmış olduğu görülmektedir (Koçak, 2014: 81). Nitekim aleyhte sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşı'nın, ordunun başarısızlıklarının ve ülkede süren birtakım haksız uygulamaların müsebbibi olarak gösterilmesinden dolayı endişeye kapılan Padişah II. Abdülhamid de anayasanın bu niteliğinden yararlanarak Meclisi Umumi'yi belirsiz bir süre için tatil etme yoluna gitmiştir. 1876 Anayasası'nı resmen olmasa da fiilen ortadan kaldıran bu durum (Gören, 2015: 44), II. Meşrutiyetin ilanına kadar devam etmiştir. 1908 yılında, gittikçe güçlenen Jön Türk muhalefetinin tesiri ve buna Rumeli'deki bazı askeri birliklerin de dâhil olması sonucunda II. Abdülhamid'in 1876 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koymaya zorlanmasıyla başlayan (Özbudun, 2016: 25) II. Meşrutiyet döneminde, anayasada köklü değişiklikler yapılmıştır. Anayasada 1909 yılında yapılan değişikliklerle Parlatentonun Kabinayı düşürmesi kolaylaştırılmış; Kabinenin Parlatentoyu feshi ise, zorlaştırılmıştır. Kabinenin padişaha değil, Parlatentoya karşı sorumluluğu mekanizmasını getiren Anayasa değişiklikleri ile demokratik bir denetim sistemi teşkil edilmiş ve padişahın anayasadaki birçok yetkisi sınırlanmıştır (Birecikli, 2008: 215-218).

Padişahın Meclisi feshetme hakkını Heyeti Ayan'ın onayına ve üç ay içinde yeni seçim yapılması şartına bağlayan Anayasa değişiklikleri, yasa teklif edebilmek için padişahıtan izin alınması zorunluluğunu da ortadan kaldırmıştır. Özetle sıralanan bu değişikliklerle 1876 Anayasası'nın demokratik bir meşruti monarşi anayasasına dönüştüğü söylenebilir. Ancak gittikçe ağırlaşan iç ve dış koşullar ile ülkedeki demokratik teamüllerin yeterli düzeyde yerleşmemesi, bu anayasanın gereği gibi işletilmesine olanak sağlamamıştır. Anayasal bir rejim perdesinin gerisinde, İttihat ve Terakki'nin diktatörce eğilimleri barındıran yönetimi belirlemiştir (Özbudun, 2017: 27). Nihayet I. Dünya Savaşı yenilgisiyle de "Türkiye'nin yakın tarihine egemen olmuş ve damgasını vurmuş ilk ve en büyük siyasal örgüt" olan İttihat ve Terakki'nin (Tunaya, 2009: 27) on yıla yakın süren iktidarı noktalanmıştır. Elbette bu son, aynı zamanda altı asırlık Osmanlı Devleti'nin de sonu ve alın yazısı olmuştur (Tunaya, 2011: 69).

Adeta Osmanlı Devleti'nin ölüm fermanı olan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'ni izleyen düşman işgallerine karşı, Anadolu ve Rumeli'de bir direniş hareketi belirlemiştir. Bu direnişe önderlik eden Mustafa Kemal de 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştır. Akabinde de Erzurum ve Sivas Kongrelerini gerçekleştirmiştir (Gözler, 2010a: 23). Çeşitli direniş örgütlerini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri çatısı altında toplayan bu Kongrelerin ardından yapılan Mebusan Meclisi seçimlerinde, Müdafaa-i Hukukçular Meclis çoğunluğunu sağlamışlardır. Bundan

endişelenen Müttefik Devletler, 16 Mart 1920’de İstanbul’u resmen işgal etmiştir. İşgalden iki gün sonra da Meclis kendini feshetmiştir. Mustafa Kemal de ulusal kurtuluş hareketinin karargâhı olarak seçtiği Ankara’da kurulacak bir parlamento için seçim çağrısı yaparak bu gelişmelere karşılık vermiştir (Ahmad, 2011: 65-66). Yapılan bu çağrıya istinaden gerçekleştirilen seçimler neticesinde 23 Nisan 1920’de açılan Büyük Millet Meclisi (BMM), açılışından bir gün sonra yeni bir devletin kurulmasına ilişkin ana esasları saptayan bir Meclis kararını kabul etmiştir. 1921 Anayasası’na kadarki dönemde bir tür “geçici anayasa” rolünü üstlenen bu Meclis kararı, *“Kanun-i Esasi’nin varlığı/yokluğu gibi netameli bir konuya henüz girmeden, ulusal iradeye dayanan tam yetkili bir meclisle ona karşı sorumlu hükümetin ana kuruluşunu gerçekleştirmiştir”*. Aslında bir tür kurucu iktidar rolünü üstlenen Meclis’in almış olduğu bu kararlar bir hükümet kurulmasının zarureti, geçici de olsa devlet başkanlığı müessesesinin teşkiline gerek olmadığı, Meclisin yasama ve yürütme yetkilerini kendinde topladığı ve meclis üstünlüğü ilkesi beyan edilmiştir (Tanör, 2006: 235).

Nitekim 20 Ocak 1921’de kabul edilen 1921 Anayasası ile yukarıda bahsedilen Meclis kararıyla esasları ortaya konan meclis hükümeti sistemi benimsenmiştir. Bu sistemde bir kurucu meclis hüviyetiyle ortaya çıkan olağanüstü niteliği haiz BMM, sadece yasama yetkisinin değil, aynı zamanda yürütmenin de maliki sayılmıştır. Ancak şunu belirtmekte yarar vardır; Birinci BMM döneminde (23 Nisan 1920-15 Nisan 1923) ilk bakışta sanılabileceğinin aksine bir “kuvvetler karışımı”ndan bahsedilemez. Çünkü yürütme işlerinin BMM tarafından değil, İcra Vekilleri Heyeti tarafından görülmesi öngörülmüştür. BMM’nin yürütme işlerinde İcra Heyeti vekillerine yön göstermesi ya da vekillerin ilgili meclis komisyonlarına danışmaları ilkesi neredeyse teorik planda kalmıştır. Uygulamada İcra Heyeti vekillerinin, sorumluluk alanlarındaki yetkilerini istemekte ve kullanmakta kararlı davrandıkları görülmektedir. Ayrıca bazı yazarların görüşlerinin aksine İcra Vekilleri Heyeti’nin kolektif sorumluluğu ilkesi de benimsenmiştir. Bu bakımdan sistemin parlamenter hükümet sisteminden hiç farklı görünmeyen siyasal sorumluluk kuralları içinde işlediği söylenebilir. Son olarak bakanlar kurulunun meclise karşı fesih yetkisini haiz olmadığı bu düzende, devlet başkanlığı kurumuna da yer verilmediğini belirtmekte yarar vardır (Özbudun, 1992: 59-70; Fendoğlu, 2015: 231).

Anayasada 29 Ekim 1923’te yapılan değişikliklerle hükümet sistemi, parlamenter sisteme doğru evrilmeye başlamıştır. Bahsi geçen değişikliklerle

Cumhuriyet ilan edilmiş², Cumhurbaşkanlığı makamı teşkil edilerek, hükümetin oluşturulma usulü değiştirilmiştir. Cumhurbaşkanının Meclis tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilmesini öngören Anayasa değişiklikleri ile Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilen Başbakanın, Meclis üyeleri arasından seçeceği kabine üyelerini belirledikten sonra Meclisin onayına sunması esası benimsenmiştir (Canatan, 2012: 30).

Yukarıda bahsi geçen dönemde Cumhuriyetin ilanı ve organlarının teşkil edilmesine rağmen, olağanüstü bir dönemde hazırlanmış olan 1921 Anayasası ve anayasada yapılan değişiklikler, devlet gereksinimlerine cevap vermekten oldukça uzaktı. Elbette ki Saltanatın kaldırıldığı bir ortamda, devletin gereksinimlerine cevap verecek ve toplumu yönlendirecek yeni bir anayasanın yapılması da bir zorunluluk olarak belirmiştir. Duyulan zaruret üzerine TBMM tarafından 1924 Anayasası hazırlanmıştır (Gözübüyük, 2003: 125). 1924 Anayasası, meclis hükümeti sistemi ile parlamenter sistemin özelliklerini ihtiva eden karma bir hükümet sistemini teşkil etmiştir. Anayasada “Türk milletini ancak Meclisin temsil edeceği ve millet adına egemenlik hakkını yalnız Meclisin kullanacağı, yasama yetkisi ve yürütmenin Mecliste belirdiği ve toplandığı, Meclisin hükümeti her zaman denetleyebileceği ve düşürebileceği halde, hükümetin Meclisi fesih yetkisinin bulunmadığı” şeklinde meclis hükümetini andıran bazı maddelere yer verildiği görülmektedir. Öte yandan 1924 Anayasası'nın bazı yönleriyle de parlamenter sistemi andırdığı söylenebilir. Örneğin; Meclisin yasama yetkisini kendisinin kullanmasına rağmen, yürütme yetkisinin yalnız Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu'na hasredilmesi gibi yürütme yetkisine ilişkin hususları (Uluşahin, 2016: 50), hükümetin kurulması konusunda yine parlamenter sisteme özgü şu düzenlemeler izlemektedir: Başbakan Meclis üyeleri arasından Cumhurbaşkanınca atanmakta, bakanlar da Başbakanca seçilip tamamı Cumhurbaşkanınca onandıktan sonra Mecliste güvenoyu istemine sunulmakta ve Meclise karşı sorumlu tutulmaktadır (Odyakmaz vd., 2011: 15).

Kısaca “o günün anlayışı içinde ulusal egemenliğin doğal sonucu sayılan meclis üstünlüğü ilkesini olduğu gibi sürdüren” (Soysal, 2011: 194) 1924

² Parla (2016: 21-22), aslında 1921 Anayasası'nın “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim biçimi halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayalıdır” şeklindeki birinci maddesiyle Türkiye'de Cumhuriyetin yalnız fiilen değil, hukuken de kurulduğunu; bu maddeye 1923 yılında eklenen “Türkiye Devleti'nin hükümet biçimi cumhuriyettir” cümlesinin adın resmen konmasından ibaret olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre Cumhuriyete giden yolda 29 Ekim 1923'te anayasada yapılan değişiklik önemsiz değil; ancak esas olarak biçimsel bir aşamadan ibaretti.

Anayasası, tek partili ve çok partili dönemde rahatlıkla işletilebilmiştir. Bunda söz konusu anayasanın yapılışı esnasında belirli bir “parti hayatının” bulunmayışının, meclis egemenliği ilkesinin çok partili düzende yaratabileceği sorunları gözden uzak tutması etkili olmuştur. Meclisi, içindeki güçlerin nelerden müteşekkil olduğunu ya da olabileceğini düşünmeden, soyut bir kavram olarak idrak etmek, meclis üstünlüğü ve egemenliği gibi ilkelerin realitede kimlerin egemenliği ve üstünlüğü anlamına gelebileceğini düşünmemek, söz konusu ilkelerin iktidar-muhalefet ikililiğine göre ne ifade edeceğinin saptanmasını güçleştirmektedir. Bu yüzden 1924 Anayasası'nın ilkeleri hem tek partili, hem de çok partili dönemde rahatlıkla işletilmiştir. Çok partili döneme geçildikten sonra da ulusal irade ile meclis üstünlüğü arasındaki özdeşlik, rahatlıkla parlamento çoğunluğuyla ulus iradesi arasında da bir özdeşliğin doğmasına ve çoğunluğun sınırsız egemenliği yönünde bir anlayışın yerleşmesine sebebiyet vermiştir (Soysal, 1990: 57-58). Demokratik düzenin işleyişini güvence altına alan birtakım hususların anayasada yer almaması da bu anlayışın pekişmesine katkıda bulunmaktadır. Her şeyden önce özgürlüklerin sınırının yasayla çizilmesi ve bu hususta Meclis iradesinin herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmaması (Mumcu, 1986: 399) ve anayasa yargısının benimsenmemesi, anayasanın çoğunlukçu niteliğini daha da pekiştirmektedir. Özellikle değiştirilmesi nitelikli çoğunluk şartına bağlandığı için biçimsel olarak sert bir anayasa olmakla birlikte, yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetiminin benimsenmemiş olmasının bunda etkili olduğu tartışmasız bir gerçektir (Atar, 2005: 26).

Kısaca, 1924 Anayasası tarafından öngörülen liberal demokratik düzenin gerçekleşme şansı neredeyse tamamen iktidar seçkinlerinin iyi niyetine ve inisiyatifine terk edilmiştir. Nitekim beklenebilecek olası sakıncaların neredeyse tamamı, 1924-46 döneminde çıkarılan Anayasaya aykırı yasalarla belirmeye başlayarak anayasanın özgürlükler ortamını adeta felç etmiştir. Bu sakıncaların çok partili hayata geçildikten sonraki Demokrat Parti (DP) iktidarı döneminde de ortaya çıktığı görülmüştür (Erdoğan, 2003: 59). Ne Meclisin yüce yetkilerinin parti liderliği ve yürütme organınca kullanıldığı tek parti döneminde, ne de anayasanın sağladığı sınırsız çoğunluk hâkimiyetini kendi çıkarları için kullanma isteğinde olan on yıllık Demokrat Parti (DP) iktidarı döneminde anayasanın içermiş olduğu sakıncaların giderilmesi yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla 1950 seçimlerinin öncesinde ve sonrasında iktidar ve muhalefet partileri arasında anlamlı bir siyasal diyalogdan bahsedilemez (Özbudun, 2010: 48-49). Bu süreçte Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile DP'nin muhalefete bakışı da birbirinden farksız olmuştur. Alternatif politikalar üretmek yerine sert eleştirilere dayanan bir üslubu yeğleyen, Meclis dışındaki bağlantı ve sempatanlarını devreye sokarak

siyasi gerilimi tırmandıran CHP ile baskıcı bir tutum içinde muhalefeti hiçe sayıp, Meclis çoğunluğunun sağladığı gücü yasaları zorlayarak kullanma yoluna giden DP'nin izlediği kısır politikalar, beraberinde 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni getirmiştir (Bakan ve Özdemir, 2013: 396).

27 Mayıs'ın ilk ve esas gündem maddesini, demokrasinin kurumsallaştırılmasını sağlayacak yeni bir anayasanın hazırlanması teşkil etmiştir (Tanör, 2013: 10). Bu bağlamda ilk iş olarak İstanbul Üniversitesi Rektörü Ordinaryus Profesör Sıddık Sami Onar'ın başkanlığındaki bilim kuruluna yeni bir anayasa hazırlama görevi tevdi edilmiştir. Bu arada Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi de kendi isteğiyle bir anayasa taslağı hazırlayarak kamuoyuna sunma yoluna gitmiştir. Daha sonra 7 Aralık 1960'ta kabul edilen bir yasayla Milli Birlik Komitesi (MBK) ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan ve asıl vazifesi yeni anayasa ile seçim yasasını hazırlamak olan bir Kurucu Meclis teşkil edilmiştir. 13 Aralık'ta ise, Temsilciler Meclisi üyelerinin seçimine ilişkin yasa yayınlanmıştır. Temsilciler Meclisi üyeleri saptandıktan sonra, kendi içinden bir Anayasa Komisyonu seçerek Anayasa çalışmalarına hız vermiştir. Komisyon İstanbul Üniversitesi'nin tasarısını çalışma belgesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ninkini yardımcı metin olarak kabul etmiştir. Komisyon tarafından hazırlanan tasarı, 9 Temmuz 1961'de yapılan halkoylamasında oylamaya katılanların %61.5'inin oyuyla ülkemizin yeni Anayasası olmuştur (Gözübüyük, 2003: 134-135; Demirel, 2013: 68).

İçerik olarak en demokratik anayasamız sayılan 1961 Anayasası, geçmişteki anayasalarımıza nazaran daha ayrıntılı ve uzundur. Bunda DP türü bir yönetimin tekrarını önlemek amacıyla yargı denetimi ve yargıç güvencesi gibi birçok hususun anayasal güvenceye kavuşturulmak istenmesi etkili olmuştur. Ayrıca çift kanatlı meclis gibi karmaşık anayasal düzenlemeleri gerektiren bir yapının öngörülmesi, geniş toplumsal hakların düzenlenmesi ve hatta gerçekte anayasal nitelikte olmayan (ormanların korunması gibi) hususların da anayasada ele alınmak istenmesi de bu nedenler arasında sayılabilir (Eroğul, 2000: 283). Bu nedenlerle kapsamı geniş tutulan 1961 Anayasası'nın en büyük iki kurumsal getirisi, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasıyla yargı alanında olmuştur. Yönetimin yasallığı ilkesinin altının defalarca çizildiği, yasamanın bir yetkiyken yürütmenin bir görev olarak tanımlandığı anayasada, yürütme organı açısından olumsuz; ancak temel hak ve hürriyetler ile demokratik devlet açısından olumlu düzenlemelere yer verilmiştir. Anayasayla büyük bir kurumsal değişikliğe uğrayan yasama organı, çift kanatlı bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu yolla tabi olarak daha yavaş hazırlanacak olan yasaların daha ihtiyatlı bir arka plana kavuşturulmasının, daha olgun ve deneyimli

kişilerden müteşekkil olan Cumhuriyet Senatosu'nun bir denge organı olarak heyecanlı Millet Meclisi çoğunluğunu frenleyerek Anayasa ve insan haklarına aykırı yasaların çıkarılmasını azaltmasının hedeflendiği ileri sürülmüştür (Öztürk, 2016: 229).

Netice itibarıyla “anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesi ile bunları sağlayacak pratik malzemeyi getiren, devlet iktidarının ve egemenliğin çeşitli organ ve kurumlar arasında taksimini sağlayan ve bunlar arasında karşılıklı fren ve dengeleri teşkil eden, kuvvetli bir temel hak ve özgürlükler rejimini tesis eden” (Tanör, 2013: 12-17) 1961 Anayasası ile karma rejim terk edilerek parlamenter sisteme tam geçiş sağlanmıştır. 1961 Anayasası ile bir önceki anayasada Meclise hasredilen yürütme yetkisi parlamento tarafından seçilen Cumhurbaşkanı ile bakanlar kurulu arasında paylaştırılmış, parlamenter sistemle uyumlu bir şekilde hükümetin Meclisten güvenoyu alarak göreve gelmesi ve Meclisin denetimine tabi olması kabul edilmiş, yasama ve yürütme karşılıklı olarak birbirlerinin hukuki varlıklarını sonlandırabilecek gensoru ve seçimlerin yenilenmesi yetkileriyle donatılmış, bağımsız bir nitelik kazandırılan Cumhurbaşkanı'na klasik parlamenter sistemin gereği olarak sembolik yetki ve vazifelerden fazla bir işlev yüklenmemiştir (Karatepe, 2016: 98).

Kısaca parlamenter sisteme ilişkin asgari müsterekleri ziyadesiyle sağlayan, temel hak ve hürriyetlere dönük gelişmiş uygulamalara yer veren 1961 Anayasası, seçmen çoğunluğunun eğilimini temsil eden bir siyasal gücün olumsuz yargılarına hedef olmaktan kurtulamamıştır (Özbudun, 2017: 46). Kapatılan Demokrat Parti'nin destekçileri, kısmen de Anayasa yapım sürecinde tümenden izole edilmelerinin de etkisiyle yapılan halkoylamasında aleyhte oy kullanma yoluna gitmişlerdi (Özbudun, 2010: 53). Özellikle DP'nin en büyük mirasçısı olan Adalet Partisi (AP) de baştan beri Anayasaya karşı hep cephe almıştır. Bunda Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamlarının payı büyüktür. Hem çağdışı görülen, hem de büyük acıma ve nefret duygularını uyandıran idamlar, başka siyasal idamlara da kapı aralamıştır. Bu da çağdaş demokrasiyi getirmeye yönelen 1961 Anayasası aleyhindeki kampanyanın iyice yayılmasına yol açmıştır (Akşin, 2016: 267).

Bu süreçte anayasada değişiklik taleplerini sık sık dile getiren AP liderleri, 1961 Anayasası ile ülkenin idare edilemeyeceğini dahi ileri sürmüşlerdir. Ayrıca 1961 Anayasası'nın sağladığı liberal ortam içinde sol fikirlerin yayılmaya başlaması ve sendikal hareketlerin palazlanması da bazı çevrelerde endişeler yaratmaya başlamıştır (Özbudun, 2003: 29). 68 Olaylarıyla dünyada ve ülkemizde yükselişe geçen sol hareketler ve öğrenci aktivizmi, Batı ile ittifak

halinde olan devleti ve özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'ni rahatsız eder boyuta erişmiştir. Bu dönemde AP lideri Süleyman Demirel gibi merkez sağ siyasetin önde gelen temsilcilerinin de aşırı özgürlükçü 1961 Anayasası'nı Türkiye'ye lüks bulması ve anarşiye doğru evrilen öğrenci olayları gibi nedenler, 12 Mart 1971'de TSK tarafından verilen bir muhtırayla sivil yönetime son verilerek (Örmeci, 2008: 77), bir devletler hukuku profesörü olan Nihat Erim'in başbakanlığında teknokrat bir hükümet kurulmasına yol açmıştır. Askeri vesayet altında görevini sürdüren Erim Hükümetleri döneminde (Akın, 2000: 389), 1961 Anayasası'nda TSK'nın beklentilerine uygun olarak önemli değişikliklere gidilmiştir. 1971 ve 1973 yıllarında anayasada yapılan değişikliklerle yürütmeyle yargı organlarının ilişkilerinde yürütmenin lehine bazı değişiklikler yapılmıştır. Anayasa yargısı alanında, anayasada değişiklik yapan yasaların sadece şekil bakımından denetlenebileceği kuralı getirilmiş; ayrıca küçük siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açma olanağı ortadan kaldırılmıştır. Anayasanın 114. maddesine “yargı yetkisi, yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini sınırlayacak tarzda kullanılamaz” fıkrası eklenerek de idari yargı alanında yürütme güçlendirilmiştir. Bahsi geçen Anayasa değişiklikleriyle yasama-yürütme ilişkisi de yeniden şekillenerek yürütmenin güçlendirilmesi, yasamanın ise, nispeten zayıflatılması yoluna gidilmiştir. Yasama karşısında yürütmeyi güçlendirmek amacıyla bakanlar kuruluna vergi ödevinin tespiti ve kanun hükmünde kararname çıkarma yetkileri verilmiştir (Kuzu, 1990: 11-12). Üniversitelerin ve TRT'nin özerkliğinin kaldırıldığı, temel haklarda bazı sınırlamaların yapıldığı, devlet memurlarının sendika kurma haklarının ortadan kaldırıldığı Anayasa değişiklikleriyle Yüksek İdare Mahkemesi ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri de Türk yargı sistemine dâhil edilmiştir (Tunç ve Bilir, 2005: 11).

Ancak 1971-73 ara rejiminde anayasada yapılan değişiklikler, Anayasa konusundaki tartışmaları sonlandırmamıştır. 1975 yılından sonra siyasal şiddet ve terör olaylarının hızla artması ve bunların önlenememesi, Mecliste altı ay boyunca Cumhurbaşkanının seçilememesi gibi siyasal sistemde ciddi tikanlıkların belirmesi, hükümetlerin ve Meclisin zaman zaman karar alamaz ve politika üretmez hale düşmeleri, Anayasa sorununu peyderpey ağırlaştırmış ve daha radikal bir Anayasaya değişikliğine duyulan ihtiyaç dillendirilmeye başlanmıştır (Özbudun, 2017: 47). Ancak bu değişiklikler yapılamadığı gibi, ülke aşılamayan siyasal ve ekonomik krizlerle ve önlemeyen terör olaylarıyla karşı karşıya kalmıştır. Ülkede bahsi geçen kriz ortamı devam ederken, TSK 12 Eylül 1980'de yönetime el koymuştur (Gözler, 2010a: 190).

12 Eylül 1980’de yönetime el koyan darbecilerin uzun dönemli amaçları arasında, iktidarı ele geçiren tüm yöneticiler gibi, kendi görüş ve anlayışlarında bir toplum yapısını tasarlamak yer almaktaydı. Bu da bir anlamda “demokrasinin bir daha kazaya uğramamasına” yönelik bir maksadı bünyesinde ihtiva etmekteydi. Pek doğal olarak gerek “topluma yeniden nizam verilmesi”, gerekse “demokrasinin bir daha kazaya uğramasının önlenmesi” hedeflerini taşıyan darbeciler, ülkeyi 12 Eylül’e götüren koşullara odaklanmışlardı. Ülkeyi 12 Eylül’e götüren koşulların 1961 Anayasası’nın ruhundan ve uygulanmasından kaynaklandığı görüşünü paylaşan bu cenah, hazırlanacak yeni bir anayasa ve diğer yasalarla 1961 Anayasası’nın kurduğu mekanizmaların yeniden düzenlenmesini planlamaktaydı (Kongar, 2012: 198). Bu maksatla da 29 Haziran 1981’de Kurucu Meclis Hakkında Kanun kabul edilerek bu alandaki ilk adım atılmıştır. Yasaya göre Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi şeklinde iki meclisten müteşekkildir. Kurucu Meclis’in sivil kanadını teşkil eden Danışma Meclisi, her ilden valilerce her üyelik için önerilecek üç aday içinden Milli Güvenlik Konseyi’nce seçilen 120 üye ile yine Konseyin doğrudan seçeceği 40 üyeden müteşekkil 160 üyeli bir kuruluştur (Sabuncu, 2004: 6). Kurucu Meclis, teşkil edildikten sonra 23 Ekim 1981’de yapılan ilk toplantısında üyeleri arasından kendi başkanını seçerek iç tüzüğünü hazırladı ve akabinde komisyonlarını saptayarak çalışmalarına başladı. Kurucu Meclis’in kendi üyeleri arasından seçtiği 15 kişilik Anayasa Komisyonu ise, Danışma Meclisi üyeleriyle sendikaların, üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütlerinin ve hakkında dava açılmamış olan eski siyasilerin görüşlerini alarak 1982 Anayasası’nı hazırlayarak Danışma Meclisi’ne teslim etti. Sırasıyla Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Konseyi’nde görüşülerek bazı maddeleri değiştirilen Anayasa, 7 Kasım’da sunulduğu halkoylamasında %91.37 oranında evet oyu alarak ülkenin yeni Anayasası olmuştur (Karatepe, 2009: 243).

2.2. 1982 Anayasası Döneminde Türkiye’nin Parlamenter Hükümet Sistemi Tecrübesi Üzerine

1961 Anayasası’na göre daha kazuistik ve katı bir anayasa olan 1982 Anayasası’nın ana eksenini; tek kanatlı meclise geri dönüş ve yürütme organının güçlendirilmesi teşkil etmektedir (Kaboğlu, 2010: 42). Bu bağlamda yürütme üzerinde denetleme ve dengeleme işlevi üstlenecek olan kurum ve kuralları büyük ölçüde azaltma yolunda adımlar atılmıştır. Cumhuriyet Senatosu’nun feshedilmesi, Anayasa Mahkemesi’nin yasaların esas yönünden Anayasaya aykırılığını ele almasının engellenmesi, yargının mali ve yönetsel açıdan yine Adalet Bakanlığı’na bağlanması gibi örnekler burada sayılabilir. Kısaca temel erkler arasında muktedir bir yürütme erki yaratmayı hedefleyen (Kalaycıoğlu,

2014: 373), siyasal hayatın normalleşmesi adına bir geçiş dönemi öngören ve daha az katılımcı bir demokrasi modelini benimseyen (Özbudun, 2017: 62-66) 1982 Anayasası'nın tartışmalı olmakla birlikte parlamenter hükümet sistemini getirdiği söylenebilir. Yürütme yetkisinin Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu arasında paylaşılması, Meclise Cumhurbaşkanının seçimi yetkisinin verilmesi, Cumhurbaşkanlığı makamının tarafsız ve sorumsuz bir makam olarak düzenlenmesi, bu yargıyı desteklemektedir. Ayrıca kabinenin göreve başlarken ve görev esnasında Meclisin güvenine tabi tutulması ve kolektif sorumluluğunun olması; Meclise hükümeti düşürme yetkisinin tanınması ve buna paralel olarak da Cumhurbaşkanı Meclis seçimlerini yenilemesi yetkisinin hasredilmesi gibi hususlara bakıldığında da anayasanın parlamenter hükümet sistemini benimsediği görülmektedir (Yazıcı, 2017: 124-125).

Ancak anayasanın Cumhurbaşkanı yasama, yürütme ve yargı alanlarında verdiği geniş yetkilere bakıldığında, parlamenter sistemden önemli ölçüde sapıldığı görülmektedir. Anayasanın Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin ifade edildiği 104. maddesinde sıralanan yetkilerinin bir bölümü onun “devletin başı olma” ve “Türk ulusunun birliğini temsil etme” sıfatından doğan temsili ve sembolik yetkileri olarak nitelendirilse de birtakım yetkilerinin bu tanımı fazlasıyla aştığı su götürmez bir gerçektir. Örneğin: “Üniversite rektörlerini atamak gibi yürütme alanında; Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve vekilini seçmek gibi yargı alanında; yasaları tekrar görüşülmek üzere Meclise geri göndermek, Anayasa değişikliklerine ilişkin yasaları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak gibi yasama alanında önemli takdiri yetkileri haizdir. Bu özellikleri bakımından 1982 Anayasası'nın kurduğu hükümet sistemi, Fransız literatüründen esinlenen bir terimle “zayıflatılmış parlamentarizm” veya parlamenter rejimle yarı-başkanlık sistemi arasında yer alan melez bir rejim olarak nitelendirilebilir (Özbudun, 2013: 210; 1982 Anayasası, md. 104).

1982 Anayasası'nın bir yandan parlamentarizmin tüm mekanizmalarını korumak, diğer yandan güçlü bir Cumhurbaşkanlığı makamına yer vermek suretiyle benimsediği bu melez hükümet sistemi, birtakım sorunları da ihtiva etmektedir. Her şeyden önce parlamentarizmin doğasıyla bağdaşmayacak düzeyde geniş yetkilerle donatılan Cumhurbaşkanlığının “sorumsuz” bir makam olarak düzenlenmesi, kamu hukukunun yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesiyle örtüşmemektedir. Ayrıca anayasanın yarattığı bu nevi şahsına münhasır hükümet sistemi, parlamenter sistemin icaplarıyla da bağdaşmamaktadır. Çünkü parlamenter sistemde yürütmenin yetkili ve sorumlu kanadı olarak addedilen bakanlar kurulu, izlenecek tüm politikaların yegâne belirleyicisi konumundadır.

Ancak yürütmenin sorumsuz kanadını teşkil eden Cumhurbaşkanı, anayasanın kendisine tanıdığı aşırı yetkileri kullanmak suretiyle parlamento çoğunluğunu sağlayan bir hükümet partisinin, seçmenlerine vaat ettiği politikaları izlemesini engelleme olanağına sahiptir. Özellikle Cumhurbaşkanıyla parlamentoya hâkim olan çoğunluğun farklı siyasi eğilimlerde olduğu ya da Başbakanla Cumhurbaşkanı arasında kişisel itilafların belirttiği durumlarda bu sorunun daha sık görüldüğü, Türk siyasal hayatında defaatle tecrübe edilmiştir (Yazıcı, 2009: 245-247). Nitekim iki başlı yürütme yapısını öngören bu sistemin kendi iç tutarsızlığı, 11. Cumhurbaşkanı'nın seçimi sürecinde ülkeyi siyasal kaos ve belirsizlik ortamına sürüklemiştir. Saf parlamenter yapıda parlamento tarafından sessiz sedasız bir şekilde yapılabilecek olan Cumhurbaşkanı seçimi, aylar öncesinden başlayan hummalı çalışmaların konusunu teşkil etmiştir. 1982 Anayasası'nın getirmiş olduğu hükümet sisteminde, parlamenter hükümet sisteminin doğasına aykırı bir şekilde, yürütme içinde "sembolik" yetkilerle donatılmış "sorumsuz" bir kanat işlevi görmesi gereken Cumhurbaşkanı'nın hükümetle yarışan önemli yetkilere kavuşan bir "baş" haline dönüşmesi, kutuplaşmış bir siyasal sistemde makamın hangi siyasal görüşün temsilcilerince doldurulacağı sorunsalını doğurmuştur. Cumhurbaşkanlığı makamının ilk kez asker, sivil bürokrasi ve yargıyla çıkar çatışması içerisinde olan demokratik çoğunluğun oylarıyla saptanacak olması, ordunun ve yargının çift yönlü müdahalesini beraberinde getirmiştir (Uluşahin, 2013: 327).

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin Abdullah Gül'ü Cumhurbaşkanlığına aday göstermesi üzerine başlayan hummalı sürece müdahil olan ordu, Cumhurbaşkanı'nın rejimin niteliklerine uygun bir profili haiz olmasını, bu yüzden de İslami gelenekten gelen bir ismin bu koltuğa oturmamasını istemekteydi. 10 Nisan 2007'de yapılan MGK toplantısında da irticai faaliyetlerin artışıyla ilgili hususlar dillendirilmekteydi. Sivil-asker ilişkilerinin irtica, laiklik ve türban tartışmaları üzerine konuşulduğu bir siyasal ortamda (Afşar, 2019: 754) TSK tarafından, 27 Nisan E-muhtırası Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sayfasından yayınlanmıştır. CHP'nin Meclisteki Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili ilk oylamayı Anayasa Mahkemesi'ne götürdüğü günün gecesinde yayınlanan muhtırada; "ordunun laikliğin savunucusu olduğu hatırlatılarak, bu konunun kararlılıkla sürdürüleceği ve gerektiğinde bu görevin eksiksiz bir şekilde yerine getirileceği" sert bir şekilde ifade edilmekteydi (Safi, 2019: 145). 27 Nisan E-muhtırasını, Anayasa Mahkemesi'nin siyaseten şaşırtıcı olmayan; ancak hukuken bir skandal olarak nitelenen 367 kararı izlemekteydi. Anayasa Mahkemesi'nin askeri bürokrasinin Meclisi son "tezyif ve tahkirine" meşruiyet görüntüsü sağlamak amacıyla

(Parla, 2016: 151) verdiği bu kararının, 1982 Anayasası'nın lâfzî, amaçsal ve tarihsel yorumuyla bağdaşmadığının belirtilmesinde yarar vardır. Anayasa Mahkemesi'nin 1 Mayıs 2007 tarihli kararıyla anayasanın Cumhurbaşkanının seçimini düzenleyen 102. maddesi yorumlanarak, bu maddede geçen “üye tamsayısının 2/3 çoğunluğu” ibaresinin, yalnız karar yeter sayısını değil, aynı zamanda toplantı yeter sayısını da ifade ettiği yorumu geliştirilmiştir. Bu gerekçeyle de 27 Nisan tarihli 96. meclis birleşiminde Başkanın 184 milletvekilinin Genel Kurulda bulunmasının toplantı yeter sayısını sağladığı şeklindeki görüşünün kabulüne ilişkin Meclis kararının, “eylemli bir içtüzük değişikliği” niteliğinde değerlendirilerek iptali ve yürürlüğünün durdurulmasına karar verilmiştir (Özbudun, 2007: 266-267.).

CHP'nin Cumhurbaşkanlığı seçiminde Meclisi kilitlediği ve Anayasa Mahkemesi'nin bunu destekler nitelikte karar verdiği bu dönemde, beklenmedik bir sürecin kapıları aralanmıştır (Özipek, 2012: 685). Bu süreçte tıkanan sisteme yeniden işlerlik kazandırmak isteyen iktidar partisi, erken seçim kararı almıştır. Ayrıca aynı senaryonun yeni Meclisin toplanmasına müteakip tekerrürünü önlemek amacıyla da 5678 sayılı anayasa değişikliği paketini hazırlamıştır. Hazırlanan bu değişiklik paketinde; Meclisin yapacağı seçimler dâhil bütün işlerinde üye tamsayısının 1/3'ü ile toplanması, genel seçimlerin süresinin beş yıldan dört yıla indirilmesi ve Cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesine ilişkin değişikliklere yer verilmiştir. Meclis bu değişiklik paketinin erken seçimlerle birlikte halkoylamasına sunulması için ivedilikle toplanmış ve paketi Çankaya Köşkü'ne göndermiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, bu paketin halkoylamasına sunulması hususunda aceleci davranmamış ve anayasanın kendisine hasrettiği bütün geciktirici yetkilerini sonuna kadar kullanarak paketin erken seçimlerle birlikte halkoylamasına sunulmasına mani olmuştur. Netice itibariyle erken genel seçimler 22 Temmuz'da yapılmış; anayasa değişikliklerine ilişkin halkoylaması ise, 21 Ekim'de gerçekleştirilmiştir (Tekin ve Okutan, 2011: 233-234).

22 Temmuz 2007'de yapılan genel seçimlerde %46.6 oranında oy alan AK Parti, yine tek başına iktidara gelmiş; %20.9 oy oranını elde eden CHP'nin yanı sıra, %14.3'lük oy oranına erişen Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) de Meclise girmeye hak kazanmıştır. Seçimlerin ardından oluşan 23. dönem TBMM, ilk iş olarak Cumhurbaşkanlığı seçimine yönelmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde MHP'nin Meclise girmesiyle Anayasa Mahkemesi'nin şart koştuğu 367 sayısına erişilmiş ve 28 Ağustos'ta Abdullah Gül 11. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Cumhurbaşkanı seçiminin akabinde de anayasa değişikliklerine ilişkin halkoylaması, ülkenin ana gündemini teşkil etmiştir. Nihayet 21 Ekim'de yapılan

halkoylamasında söz konusu Anayasa değişiklikleri, oylamaya katılanların %68.95’inin evet oyuyla kabul edilmiştir (Acar ve Çelebi, 2012: 23; YSK, 2007).

Cumhurbaşkanının doğrudan seçmenlerce seçilmesi uygulamasını getiren anayasa değişiklikleri; parlamenter sisteme göre oldukça geniş yetkileri haiz olan bu makamı, kendini seçen kaynak bakımından da güçlendirmiş ve parlamentonun kaynağıyla aynı kaynağa dayandırmıştır. Anayasa değişikliğiyle atılan bu adım, hükümet sisteminde parlamenter sistemden yarı-başkanlık sistemine doğru bir evrilme olarak değerlendirilebilir (Güler, 2009: 136). Ancak yine de Cumhurbaşkanının yetkilerinin yarı başkanlık sistemindeki mevkidaşına denk olmadığı görülmektedir. Bu nedenle Erat (2015: 350)’ın belirttiği gibi, söz konusu hükümet sisteminin “hem parlamenter, hem de başkan vurgusunun bir arada olduğu başkanlı parlamenter sistem kavramsallaştırmasına daha uygun olduğu” söylenebilir.

Bahsi geçen Anayasa değişikliklerinden önce erkler üzerinde geniş bir yetki sahasını haiz olan Cumhurbaşkanı ile bakanlar kurulundan müteşekkil iki başlı bir yürütmenin varlığına rağmen, bir çift meşruluk boyutu söz konusu değildi (Uluşahin, 2011: 34). Ancak Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinden dolayı siyasi meşruiyet kazanması, anayasal sistemde “çifte meşruiyet” diye adlandırılan ve sistemin kilitlemesine sebep olabilecek bir sorunu doğurabilmektedir. Özellikle Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında siyasal eğilim özdeşliğinin bulunmadığı durumlarda yetki ve görev çatışmalarının kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir (Gözler, 2010a: 303). Bu sistemde Cumhurbaşkanının ikinci kez seçimlere katılma olanağının bulunması da Onu kendisini destekleyen seçmenlerin eğilimlerine duyarlı olmaya itebilmekte ve kendisiyle farklı bir siyasal eğilime sahip hükümete karşı haiz olduğu yetkileri kullanmaktan kaçınmamasına yol açabilmektedir. Kuşkusuz bu da bahsi geçen çatışmayı artırabilmektedir (Alkan, 2013: 322). Ayrıca Cumhurbaşkanının seçilebilmek amacıyla güçlü bir siyasi parti ya da partiler ittifakına ihtiyaç duymasından dolayı, tarafsızlığını koruyamamasına da neden olabilmektedir (Çekiç, 2016: 473).

Sıralanan muhtemel sakıncaları barındıran bu sistemin fiili olarak uygulanması, ancak 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde gerçekleşmiştir (Arı, 2018: 95). Yapılan seçimlerde 12. Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesiyle çift başlılık sorunu iyice belirginleşmiş ve yürütmede meşruiyetini halktan alan iki aktörlü bir yapı oluşmuştur (Aydın, 2016: 29). Nitekim bu sistem, ilk krizini de beklenenden çok erken ve literatürdeki olasılıklardan farklı bir şekilde yaşamıştır. Zira yarı

başkanlık sistemlerinde kohabitasyon durumunda yaşanması muhtemel olan devlet başkanı ile hükümet başkanı arasındaki kriz, Türkiye’de aynı siyasi gelenek ve partiye mensup olan iki aktör arasında yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Başbakan Ahmet Davutoğlu arasında yaşanan kriz, yürütmenin sorumlu kanadını teşkil eden Başbakan Davutoğlu’nun istifasıyla nihayete ererek, en hafif şekilde atlatılmıştır. Ancak söz konusu krizin farklı siyasi partilere mensup yürütme kanatları arasında yaşanması durumunda, ilk etapta ekonomik akabinde de toplumsal kriz ve çatışmalara yol açabileceği ihtimalinden de bahsedilebilir. Yaşanan bu gelişme, aslında sistemin ne denli kırılgan ve tıkanmalara elverişli olduğunu da göstermektedir (Korkmaz, 2016: 55).

Hatırlanacağı üzere, Davutoğlu’nun istifasının ardından boşalan AK Parti Genel Başkanlığı ve Başbakanlık koltuğuna Binali Yıldırım’ın oturmasından yaklaşık iki ay sonra da 15 Temmuz darbe girişimi gerçekleşmiştir. Darbe girişimi püskürtüldükten sonra, sıra kadim tartışmalardan olan hükümet sistemine gelmiştir. Bu kez tartışmayı başlatan taraf, MHP lideri Devlet Bahçeli olmuştur. Öteden beri fiili durumla hukuki durum arasındaki karşıtlığa dikkat çeken ve bu çarpık durumun düzeltilmesini teklif eden Bahçeli, uzlaşılması halinde başkanlık sisteminin kendilerince desteklenebileceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine AK Parti ile MHP arasında 2016 yılının sonunda başlayan görüşmeler, 2017 yılının başında somut semereleri doğurmuş ve anayasada on sekiz maddelik bir değişikliğe gidilmesi hususunda uzlaşmaya varılmıştır (Fedayi, 2017: 290-291). Nitekim 2017 yılı Ocak ayında Meclis Genel Kurulu’na gelen ve yapılan oylamalar neticesinde kabul edilen on sekiz maddelik 6771 sayılı anayasa değişiklikleri (Bilir, 2017: 527), 16 Nisan 2017 tarihinde halkoylamasına sunulmuştur. Halkoylamasında %51.18 oranında oyla kabul edilen anayasa değişiklikleriyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin anayasal ve yasal altyapısı hazırlanmıştır (Turan, 2018: 43). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini getiren bu anayasa değişiklikleriyle yasamadan bağımsız ve siyasi olarak etkin konuma taşınmaya çalışılan yürütmeye, Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı üzerine kurulu çift başlılık sonlandırılıp, tek başlı ve Cumhurbaşkanıya dayanan (Miş ve Duran, 2017: 42), bakanların parlamentoya karşı siyasi sorumluluğunu nihayete erdiren bir yapı tesis edilmiştir. Böylece parlamenter sistem terk edilerek başkanlık sistemine benzer bir hükümet sistemine geçilmiştir (Özbudun, 2017: 327).

Sonuç

Parlamenter hükümet sistemiyle tanışıklığı 1876 Anayasası’na kadar uzanan Türkiye, meşruti monarşili parlamenter sistemden başkanlı parlamenter

sisteme değin birçok parlamenter hükümet sistemi türünü tecrübe etmiştir. Her biri bir önceki döneme tepki niteliğinde doğan Türk anayasalarından ilki olan 1876 Anayasası ile meşrutî monarşili parlamenter sisteme, akabinde çıkartılan 1921 Anayasası ile de meclis hükümeti sistemine geçilmiştir. Meclis hükümeti sistemiyle parlamenter hükümet sisteminin özelliklerini ihtiva eden karma bir modeli getiren 1924 Anayasası'nı, saf parlamenter sisteme geçişi sağlayan 1961 Anayasası izlemiştir. Nihayet 1961 Anayasası gibi bir askeri darbe ürünü olan 1982 Anayasası ile de 'zayıflatılmış parlamentarizm' şeklinde nitelendirilebilen bir hükümet sistemi benimsenmiştir. Cumhurbaşkanı parlamenterizmin tabiatına aykırı şekilde hükümetle yarışacak düzeyde yetkilerle donatan bu sistem, cazip hale gelen Cumhurbaşkanlığı makamını elde etmek amacıyla girişilen yarışın kızışması üzerine tıkanmaya başlamıştır. 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün seçilmesi ve akabinde gerçekleşen halkoylamasında kabul edilen 2007 Anayasa değişiklikleriyle tıkanan sisteme işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

Meclis toplantı yeter sayısını bütün işlerde üye tamsayısının 1/3'üyle sabitleyen, genel seçimlerin süresini beş yıldan dört yıla indiren ve en önemlisi Cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesini öngören anayasa değişiklikleriyle başkanlı parlamenter sisteme adım atılmıştır. Nihayet 12. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın halk tarafından seçilmesiyle bu sistem fiili olarak uygulanmaya başlamıştır. Anayasal sistemde çifte meşruiyet ve Cumhurbaşkanının tarafsızlığını yitirmesi gibi bu sistemin yaratabileceği sakıncaların dillendirildiği bir süreçte hükümet sistemine ilişkin tartışmaların seyri değişerek başkanlık sistemine doğru kaymıştır. Nihayet 15 Temmuz darbe girişiminin ardından AK Parti tarafından başlatılan anayasa çalışmalarına MHP lideri Bahçeli'nin de destek vermesi üzerine, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni öngören on sekiz maddelik anayasa değişikliği üzerinde mutabakata varılarak halkoylamasına gidilmiştir. 16 Nisan 2017 tarihli halkoylamasında kabul edilen anayasa değişiklikleriyle parlamenter sistem terk edilerek, başkanlık sistemiyle benzerlik arz eden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni getiren anayasa değişiklikleri, ülkede haklı olarak ilan edilen OHAL sürecinde hazırlanmıştır. Bu yüzden bahsi geçen anayasa referandumunun olağan koşullarda, daha katılımcı ve çok sesli bir atmosferde, daha kapsamlı bir şekilde incelenerek ve değerlendirilerek yapılabildiği söylenemez. Ayrıca Üskül (2007: 15-16)'ün ifade ettiği gibi, Türkiye'de krizlerden kaçınmanın yolu hükümet sisteminde değişiklik yapmak değil, aksine parlamenter sistemin noksanlıklarını gidermek, aksayan yönlerini düzeltmekten geçmektedir. Ülkede "tarım toplumundan sanayi toplum yapısına

geçişten, seçim sisteminden, anayasal organlardan yasama ile yürütme arasındaki ilişkilerin sağlıklı işletilememesinden kaynaklanan” siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunların (Arslan, 2004: 148) hükümet sisteminde değişikliğe gitmek yerine, birtakım meşru düzenlemelere gidilerek çözümlenmesinde yarar görülmektedir. Bahsi geçen sorunlara dönük meşru düzenlemelere gidilerek sadece hükümet sisteminin yapı ve işleyişinde değil, aynı zamanda demokrasinin geliştirilmesi ve yasamayla yürütme erklerinin daha sağlıklı bir şekilde işlemesine katkı sunulacaktır (Kamalak, 2007: 335). Son olarak Türkiye’de parlamenter sisteme yöneltile eleştirilerin başında gelen hükümet istikrarsızlığını önlemek amacıyla da hükümetlerin kurulmasını kolaylaştıran, düşürülmesini güçleştiren “rasyonelleştirilmiş parlamentarizm” uygulamalarına gidilmesi tavsiye olunmaktadır (Efe vd., 2015: 173).

KAYNAKLAR

- ACAR, Ali, Mustafa Burak, ÇELEBİ (2012), “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Makamının Önemi ve 2007 Yılı Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Abdullah Gül’ün Görev Süresi Tartışmaları”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 12, Sy. 23, ss. 1-33.
- AFŞAR, Önder A. (2019), “15 Temmuz’a Giden Süreçte Türk Demokrasisinde Sivil Asker İlişkileri”, *İnsan&İnsan*, Sy. 22, ss. 737-766.
- AHMAD, Feroz (2011), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- AKIN, Rıdvan (2000), *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.
- AKŞİN, Sina (2016), *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AKTAŞ, Hasan Emir (2016), “Hükümet Sistemlerinin Tıkanma Noktaları ve Alternatif Çözüm Yolları”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, Sy.1, ss. 209-227.
- ALKAN, Haluk (2013), *Karşılaştırmalı Siyaset Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri*, İstanbul, Açılım Kitap.
- ARI, Mehmet (2018), “Yeni Anayasa Tartışmaları ve Hükümet Sistemi Arayışları”, *Politik Ekonomik Kuram*, C. 2, Sy.1, 2018, ss. 87-102.
- ARSLAN, Rıza (2004), *Türkiye'ye Siyasi Model (Devlet, Demokrasi, Yönetim Modelleri ve Türkiye'ye Siyasi Model)*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

- ARSLAN, Rıza (2015), *Demokratik Yönetim Sistemleri*, Bursa, Dora Yayınevi.
- ATAR, Yavuz (2005), *Türk Anayasa Hukuku*, Konya, Mimoza Yayınları.
- AYAN MUSİL, Pelin (2015), “Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi ve Parlamenter Sistem”, *Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar*, Der. Sabri Sayarı ve Hasret Dikici Bilgin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 91-106.
- AYDIN, Rıfat (2016), “Türk Siyasal Kültürü Açısından Hükümet Sistemleri (Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sistemi)’nin Değerlendirilmesi”, *Akademik Hassasiyetler*, C. 3, Sy. 6, ss. 13-41.
- BAKAN, Selahaddin, Hakan, ÖZDEMİR (2013), “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.14, Sy. 1, ss. 373-397.
- BERİŞ, Hamit Emrah (2015), “Demokratik Ülkelerde Hükümet Sistemleri”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, C. 50, Sy. 1, ss. 92-109.
- BİLİR, Faruk (2017), “Türkiye’ye Özgü Yeni Bir Hükümet Modeli: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, *Yeni Türkiye*, Sy. 94 (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı), ss. 525-530.
- 1982 Anayasası, (18.10.1982 tarih ve 17863 Sayılı Resmi Gazete).
- BİRECİKLİ, İhsan Burak (2008), “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 2, Sy. 3, ss. 211-226.
- BURAN, Hasan (2009), “Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 14, Sy. 1, ss. 69-97.
- CANATAN, Bilal (2012), *Anayasa Hukuku*, Ankara, Detay Yayıncılık.
- ÇEKİÇ, Mahmut (2016), “1982 Anayasasının Hükümet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sy. 7, ss. 441-478.
- DEMİREL, Ahmet (2013), “Çok Partili Hayat: Siyaset, Partiler, Seçimler”, *Türk Siyasal Hayatı*, Der. Ahmet Demirel ve Süleyman Sözen, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ss. 60-95.
- EFE, Haydar, Funda, KEMAHLLI, Muhammed Lütfi, KOTAN (2015), “Türkiye’nin Parlamenter Sistem Deneyiminin Önemi”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 6, Sy. 11, ss. 149-176.
- ELGIE, Robert (2018), “Tüm Yönleriyle Hükümet Sistemleri, Parti Siyaseti ve Kurumsal Mühendislik”, Çev. Abdulkadir Saka, *Küresel Bakış*, Sy. 25, ss. 21-33.

- ERAT, Veysel (2015), “Türkiye’de Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Hükümet Sistemi Üzerine Etkileri”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 13, Sy. 25, ss. 235-355.
- ERDOĞAN, Mustafa (2003), *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara, Liberte Yayınları.
- EROĞUL, Cem (2000), *Anatüzeeye Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş)*, Ankara, İmaj Yayıncılık.
- FEDAYİ, Cemal (2017), “Sistemsizlik Meselesine Çözüm Olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, *Yeni Türkiye*, Sy. 94 (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı), ss. 283-293.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin (2015), *Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları.
- GÖNENÇ, Levent (2013), “Türkiye’deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına İlişkin Değerlendirmeler”, *Yeni Türkiye*, Sy. 51 (Başkanlık Sistemi Özel Sayısı), ss. 269-279.
- GÖREN, Zafer (2015), *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- GÖZLER, Kemal (2001), *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- GÖZLER, Kemal (2010a), *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- GÖZLER, Kemal (2010b), *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref (2003), *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- GÜLER, Birgül Ayman (2009), *Türkiye’nin Yönetimi -Yapı-*, İmge Kitabevi, Ankara.
- GÜLSOY, Mehmet Tevfik (2013), “Hükümet Sistemlerini Karşılaştırmak: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, *Yeni Türkiye*, Sy.51 (Başkanlık Sistemi Özel Sayısı), ss. 257-268.
- HEKİMOĞLU, Mehmet Merdan (2009), *Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı “Demokratik Hükümet Sistemleri” ve Türkiye*, Ankara, Detay Yayıncılık.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. (2010), *Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Oylayacak*, Ankara, İmge Kitabevi.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. (2012), *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, İstanbul, Legal Kitabevi.

- KALAYCIOĞLU, Ersin (2005), “Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdiidiyle Sınava”, *Başkanlık Sistemi*, Der. Teoman Akgül, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, ss. 13-25,
- KALAYCIOĞLU, Ersin (2014), “Türkiye’de Politik Rejimin Evrimi”, *Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Bursa, Sentez Yayıncılık, ss. 369-387.
- KAMALAK, İhsan (2007), “Türk Siyasal Sistemine (Yarı) Başkanlık Sisteminin İthalinin Sonuçları Üzerine Bir İnceleme”, *Başkanlık Sistemi ve Türkiye Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz*, Der. İhsan Kamalak, İstanbul: Kalkedon Yayınları, ss. 311-337.
- KARATEPE, Şükrü (2009), *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İstanbul, İz Yayıncılık.
- KARATEPE, Şükrü (2013), “Hükümet Sistemleri ve Türkiye”, *Yeni Türkiye*, Sy. 51 (Başkanlık Sistemi Özel Sayısı), ss. 223-235.
- KARATEPE, Şükrü (2016), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Savaş Yayınevi.
- KILINÇ, Doğan (2016), “Türkiye’de Bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 20, Sy. 1, ss. 447-510.
- KOÇAK, Cemil (2014), “Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 1 Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayıncılık, ss. 72-83,
- KONGAR, Emre (2012), *21. Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- KORKMAZ, Tuğrul (2016), “Hükümet Sistemleri ve Türkiye Üzerine Bir Analiz”, *Akademik Hassasiyetler*, C. 3, Sy. 6, ss. 43-57.
- KUZU, Burhan (1990), *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- LJPHART, Arend (2006), *Demokrasi Motifleri Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, Çev. Güneş Ayas ve Utku Umut Bulsun, İstanbul, Salyangoz Yayınları,
- MİŞ, Nebi, Burhanettin, DURAN (2017), “Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi”, *Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi*, Der. Nebi Miş ve Burhanettin Duran, Ankara, SETA Kitapları.
- MUMCU, Ahmet (1986), “1924 Anayasası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 2, Sy. 5, ss. 383-399.

- ODYAKMAZ, Zehra, Ümit, KAYMAK, İsmail, ERCAN (2011), *Anayasa Hukuku İdare Hukuku*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.
- ÖRMECİ, Ozan (2008), *İttihat ve Terakki'den AKP'ye Türk Siyasal Hayatı*, İstanbul, Güncel Yayıncılık.
- ÖZBUDUN, Ergun (1992), *1921 Anayasası*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- ÖZBUDUN, Ergun (2003), “Türkiye’de Anayasa Gelişmelerine Genel Bakış”, *Anayasa Hukuku*, Der. Ergun Özbudun ve Bülent Yücel, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, ss. 14-35.
- ÖZBUDUN, Ergun (2007), “Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 62, Sy. 3, ss. 257-268,
- ÖZBUDUN, Ergun (2010), *Türk Siyasal Hayatı*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- ÖZBUDUN, Ergun (2013), “Hükümet Sistemleri”, *Yeni Türkiye*, Sy. 51 (Başkanlık Sistemi Özel Sayısı), ss. 205-213.
- ÖZBUDUN, Ergun (2016), “Türkiye’nin Anayasa Sorunu”, *Türkiye’de Siyasal Yaşam Dün, Bugün, Yarın*, Derleyen: Mehmet Kabasakal, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 23-38.
- ÖZBUDUN, Ergun (2017), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları.
- ÖZİPEK, Bekir Berat (2012), “Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Dönemi İç ve Dış Politika [2002-...], *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*, Der. Adem Çaylak vd., Ankara, Savaş Kitap ve Yayınevi, ss. 671-691.
- ÖZTÜRK, Mehmet Utku (2016), *1961 Kurucu Meclisi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- PARLA, Taha (2016), *Türkiye’de Anayasalar Tarih, İdeoloji, Rejim 1921-2016*, İstanbul, Metis Yayınları.
- SAFİ, İsmail (2019), “Osmanlı Devleti’nden Günümüze Parlamentarizm ve Parlamenter Rejime Müdahaleler-Muhtıra, Darbe ve Darbe Girişimleri Üzerine Bir Analiz”, *Ege Akademik Bakış*, C. 19, Sayı: 1, s. 141-157,
- SABUNCU, Yavuz (2004), *Anayasaya Giriş*, Ankara, İmaj Yayınevi.
- SARTORI, Giovanni (1997), *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ergun Özbudun, Ankara, Yetkin Yayınları.
- SOYSAL, Mümtaz (1990), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

- SOYSAL, Mümtaz (2011), *Anayasaya Giriş*, Ankara, İmge Kitabevi.
- TANÖR, Bülent (2006), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- TANÖR, Bülent (2013), *İki Anayasa 1961-1982*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.
- TEKİN, Yusuf, Çağatay, OKUTAN (2011), *Türk Siyasal Hayatı*, Ankara, Orion Kitabevi.
- TEZİÇ, Erdoğan (2009), *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım.
- TUNAYA, Tarık Zafer (2009), *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt: 3, İstanbul, İletişim Yayınları.
- TUNAYA, Tarık Zafer (2011), *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt: 1, İstanbul, İletişim Yayınları.
- TUNÇ, Hasan, Faruk, BİLİR (2005), *Anayasa Hukuku Uygulamaları (Örnek Çözümlü Olaylar)*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- TURAN, Menaf (2018), “Türkiye’nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, *Social Sciences Research Journal*, C. 7, Sy. 3, ss. 42-91.
- TURHAN, Mehmet (1989), *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası*, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- ULUŞAHİN, Nur (1999), *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ULUŞAHİN, Nur (2011), “Türkiye’de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği Ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, Sy. 1, ss. 29-38.
- ULUŞAHİN, Nur (2013), “Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Siyasal Sistemimize Etkileri: Türkiye’de Hükümet Sisteminin Geçirdiği Dönüşüm ve Geleceğe Yönelik Beklentiler”, *Yeni Türkiye*, Sy. 51 (Başkanlık Sistemi Özel Sayısı), ss. 319-332.
- ULUŞAHİN, Nur (2016), “Kuvvetler Ayrılığı ve Yasama-Yürütme İlişkileri”, *Türkiye’de Siyasal Yaşam Dün, Bugün, Yarın*, Der. Mehmet Kabasakal, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 39-66,
- ÜSKÜL, Zafer (2007), “Giriş”, *Başkanlık Sistemi ve Türkiye Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz*, Der. İhsan Kamalak, İstanbul, Kalkedon Yayınları, ss. 13-20.

- YAZICI, Serap (2005), “Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, *Başkanlık Sistemi*, Der. Teoman Ergül, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, ss. 125-142,
- YAZICI, Serap (2009), *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- YAZICI, Serap (2017), *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- YSK (Yüksek Seçim Kurulu) (2007), “1983-2007 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri”, <http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>. Erişim Tarihi: 13 Aralık 2019.
- YÜKSEL, Cüneyt (2013), “Türkiye'nin Gelecek Siyasi Sistem Tercihi Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizm, Yarı-Başkanlık ve Başkanlık Sistemleri”, *Yasama Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 25, s. 38-70.
- YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (2007), *Anayasa Hukuku El Kitabı*, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.